

УДК 343.8:343.26

10. Уголовное право, уголовно-исполнительное право

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

Резніченко Ганна Семенівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ

Грищенко Оксана Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In the article a current criminally-executive legislation is analysed in part of implementation of punishment in the type of arrest and imprisonment. Positive and negative features, that take place at leaving of punishment for the type of arrest, difference in the order and terms of serving of punishment in the type of arrest and imprisonment, are certain. Inconsistency of maintenance of legal norms of Criminally-executive code, that regulate implementation and serving of punishment in the type of arrest, is certain, in part of application to the persons, convict to the arrest, rights, duties, prohibitions and limitations, that is set by a criminally-executive legislation for persons that leave punishment for the type of imprisonment. Own suggestions over are brought in relation to the improvement of order and terms of implementation of punishment in the type of arrest, expansion of volume of rights for persons, convict to the arrest, distribution on persons, convict to the arrest of requirements of legislator in relation to a place servings of punishment, that is set for persons, convict to imprisonment.

Key words: arrest, serving of punishment in the type of arrest, right for convict to the arrest, rights for convict to imprisonment.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізоване чинне кримінально-виконавче законодавство у частині виконання покарання у виді арешту та позбавлення волі. Визначено позитивні та негативні особливості, які мають місце при відбуванні покарання у виді арешту, відмінності у порядку та умовах відбування покарання у виді арешту та позбавлення волі. Визначено неузгодженість змісту правових норм Кримінально-виконавчого кодексу, які регламентують виконання та відбування покарання у виді арешту, у частині застосування до осіб, засуджених до арешту, прав, обов'язків, заборон і обмежень, які встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Наводяться власні пропозиції щодо удосконалення порядку та умов виконання покарання у виді арешту, розширення обсягу прав осіб, засуджених до арешту, розповсюдження на осіб, засуджених до арешту вимог законодавця щодо місця відбування покарання, які встановлені для осіб, засуджених до позбавлення волі.

Ключові слова: арешт, відбування покарання у виді арешту, права засуджених до арешту, права засуджених до позбавлення волі.

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний кодекс України містить розгалужену систему кримінальних покарань, серед яких особливе місце займають покарання пов'язані із ізоляцією особи від суспільства (арешт, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі). Арешт займає особливе місце у цій групі кримінальних покарань, адже йому притаманні певні риси, які суттєво відрізняють його від позбавлення волі, довічного позбавлення волі.

У 2016 році до арешту було засуджено 2,9 тис. осіб, що на 17,6% менше ніж у 2015 році. У загальній структурі призначення кримінальних покарань у 2016 році частка призначення арешту складала 3,8 %. Даний вид покарання встановлюється на строк від 1 до 6 місяців, як правило, застосовується за вчинення злочинів невеликої та в деяких випадках, середньої тяжкості. Проте дослідження проведені деякими вченими (Ю.В.Шинкарьов, К.А. Автухов) доводять, що умови відбування покарання у виді арешту є більш суворими порівняно із умовами відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. За висновками К.А. Автухова арешт був введений у систему кримінальних покарань чинного Кримінального кодексу України року на заміну короткостроковому

позбавленню волі. Застосування покарання у виді арешту повинно стати умовною «шоковою терапією» для винної особи, задля здійснення відносно неї як виправного так і виховного впливу, досягнення мети загальної та спеціальної превенції. Проте зважаючи на те, що даний вид покарання застосовується за вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості, відповідно умови відбування та режим, встановлений в арештних домах, повинен бути менш суворим, ніж встановлений у виправних установах, призначених для утримання осіб, засуджених до позбавлення волі. Проте на законодавчому рівні закріплено, що даний вид покарання, приймаючи до уваги його короткостроковість, може здійснити виправний та виховний вплив на засуджену особу тільки за умови досить суворих умов виконання та відбування даного виду покарання. Законодавець у Кримінально-виконавчому кодексі визначає рівність умов відбування покарання у виді позбавлення волі та арешту. У частині встановлення заборон та обмежень, дійсно можна погодитися із позицією законодавця стосовно подібності умов відбування даних видів покарання. Проте правовий статус засуджених до позбавлення волі та арешту має певні відмінності, що зумовлені специфікою відбування даних видів покарання. Проблема виконання і відбування даного виду покарання, незважаючи на певну кількість наукових досліджень, потребують свого подальшого дослідження.

Актуальність теми: Різні аспекти виконання та відбування покарання у виді арешту розглядали у своїх працях Ю.В. Шинкарьов, І.І. Карпець, А.Х. Степанюк, В.М. Трубніков, М.Д. Шаргородський, Ю.А. Пономаренко, В.М. Бурдін, А.М. Авраменко, К.А. Автухов та інші. Проте питання правового статусу осіб, які відбувають покарання у виді арешту, приймаючи до уваги зміни, яких зазнав Кримінально-виконавчий кодекс України потребують свого додаткового вивчення.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання:

- визначено сучасний стан законодавчого регулювання виконання та відбування покарання у виді арешту;
- визначені проблемні питання виконання і відбування покарання у виді арешту;
- вироблені пропозиції щодо удосконалення порядку та умов виконання і відбування покарання у виді арешту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час виконання і відбування покарання у виді арешту та позбавлення волі.

Предметом дослідження є система правових норм кримінально-виконавчого

законодавства, які встановлюють порядок виконання і відбування покарання у виді арешту та позбавлення волі.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети та визначених задач дослідження. Методологічною основою дослідження визначено основні положення матеріалістичної діалектики та логіки і їхній єдності розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливі, окрім цього під час дослідження використано логіко-юридичний метод, метод системного аналізу, статистичний метод і т.інше.

Постановка завдання (мети) статті: За мету у даній статті поставлено аналіз та співставлення прав засуджених до арешту та позбавлення волі у світлі останніх змін у правовому статусі засуджених до позбавлення волі. Формулювання пропозицій щодо їх перегляду та удосконалення.

Виклад основного матеріалу: Покарання у виді арешту є доволі неоднозначним видом покарання, передбаченим чинним кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством. Особи, засуджені до арешту, відбувають даний вид покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах, засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі, переведення засуджених з одного арештного дому до іншого допускається у разі його хвороби або для забезпечення його безпеки, а також з інших поважних причин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в даному арештному домі. Засуджені до покарання у виді арешту утримуються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни і особи без громадянства, як правило, тримаються окремо від інших засуджених[1, с.33]. На відміну від інших покарань, пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства (позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі), особи засуджені до арешту засуджуються на доволі короткі терміни (від 1 до 6 місяців) і це суттєво відрізняє даний вид покарання від інших видів покарання, пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства [2, с.34]. Цей факт ставить осіб, засуджених до арешту, у привілейоване становище відносно осіб, засуджених до позбавлення волі. Правообмеження, що тягне за собою покарання у виді арешту, приймаючи до уваги нетривалий термін, на який застосовується даний вид покарання, на відповідний нетривалий термін застосовуються і до засудженого. Меншим є і строк

судимості, який тягне за собою застосування даного виду покарання, порівняно із позбавленням волі. Проте на цьому, мабуть, позитивні відмінності даного виду покарання від позбавлення волі і завершуються.

З іншого боку, особи засуджені до арешту відбувають призначений їм термін покарання у більш суворих умовах ніж особи, засуджені до позбавлення волі, адже засуджені до арешту не можуть користуватися тими привілеями, на які можуть розраховувати особи засуджені до позбавлення волі. На засуджених до арешту не поширюється можливість отримання відпустки, звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, не впливає на термін та умови відбування покарання і сумлінна поведінка засудженої особи та її відношення до праці і т.і. Вірною з цього приводу є думка К.А. Автухова стосовно того, що ізоляція, яку зазнають особи, засуджені до арешту є більш суворою, ніж у засуджених до позбавлення волі, які тримаються у приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки [3, с.257].

Загальне поняття «правового статусу особи» визначне теорією держави та права. Правовий статус особи включає в себе суб'єктивні права, законні інтереси та юридичні обов'язки [4, с.618]. Якщо ми говоримо про правовий статус осіб, які відбувають покарання у виді арешту, то на перший план виходять суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Погоджуємося із думкою А.К. Автухова щодо того, що інші елементи правового статусу особи, яка відбуває покарання у виді арешту, опосередковано забезпечують реалізацію прав або виконання обов'язків [3, с. 258].

У ч.2 ст. 51 КВК України законодавець зазначає, що на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони та обмеження, встановлені для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі [1, с.33]. Тож системне та логічне тлумачення цієї правової норми дає право передбачати арифметичну рівність прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту та позбавлення волі. Проте у ч.3 ст. 51 КВК України законодавець наводить перелік прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту. Аналізуючи перелік цих прав можна зробити висновок, що він є дещо вужчим за права осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. У світлі останніх змін у кримінально-виконавчому законодавстві, не зовсім зрозумілою є позиція законодавця, який не передбачає для осіб, які відбувають покарання у виді арешту, права на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку), а також можливість

користуватися глобальною мережею Інтернет. Приймаючи до уваги швидкий темп сучасного життя особи, які відбувають покарання у виді арешту, опиняються у певній інформаційній блокаді. Навіть, приймаючи до уваги невеликі терміни, протягом яких відбувається даний вид покарання, засуджена особа повинна отримувати можливість на вільний доступ до інформації.

Окрім цього, у ч. 5, 7 ст. 110 КВК України законодавець встановив досить чіткі обмеження щодо можливості телефонних розмов (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку) та користування мережею Інтернет, досить детально прописано порядок реалізації даного права як зі сторони адміністрації установи виконання покарання, так і зі сторони засудженої особи. Проте застосування даного права відносно засуджених до арешту за сучасних умов відбування ними призначеного покарання є майже неможливим з огляду на відсутність матеріальної бази, адже у виправних установах повинні бути створені комп'ютерні класи або спеціально оздоблені місця для користування комп'ютерною технікою [1, с.134]. Проте процес створення арештних домів на території нашої країни триває. Тож мабуть вихід вбачається у плануванні комп'ютерних класів або місць для користування комп'ютерною технікою у арештних домах із подальшим законодавчим закріпленням права засуджених до арешту на можливість користування глобальною мережею Інтернет, а також на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку), із відповідними обмеженнями встановленими законодавством та відомчими нормативно-правовими актами.

Інша ситуація склалася із застосуванням обмежень, заборон та обов'язків, встановлених для осіб, засуджених до позбавлення волі. Уважне вивчення правових норм, які їх встановлюють, надає право стверджувати, що вони застосовуються до осіб, які відбувають покарання у виді арешту у повному обсязі. Тож для усунення протиріччя між положеннями ч.2 та 3 ст.51 КВК України доцільно виключити слово «права», з переліку, що надається у ч.2 ст.51 КВК України, і сформулювати ч.2 ст.51 КВК України наступним чином: «На засуджених до арешту поширюються обов'язки, обмеження та заборони встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі». А у ч. 3 ст.51 КВК України викласти вичерпний перелік прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту. Таким чином у Главі 12 КВК України, яка передбачає правові норми щодо виконання покарання у виді арешту, буде зосереджена більшість правових норм, які регулюють законодавчий процес виконання та відбування

даного виду покарання. Окрім цього це буде відповідати структурі та системі побудови чинного Кримінально-виконавчого кодексу України, оскільки чинний Кримінально-виконавчий кодекс України регулює порядок та умови виконання кримінальних покарань окремо по кожному виду покарання, і відповідно, у Главі 12 Кримінально-виконавчого кодексу повинні зосереджуватися кримінально-правові норми, які регулюють виконання покарання у виді арешту. Окрім цього, у ч.3 ст.51 КВК України повинні бути зосереджені права осіб, які відбувають покарання у виді арешту. Оскільки, приймаючи до увагу специфіку відбування даного покарання, законодавець передбачає для цієї категорії засуджених специфічні права, що відповідають суворості даного виду покарання та умовам його відбування. Зокрема, ст.112 КВК України передбачає право засуджених до арешту на рівні з засудженими до позбавлення волі отримувати посилки (передачі) і бандеролі без обмеження, проте у ч.3 ст. 51 КВК України це не зазначено, хоча саме у цій правовій нормі законодавець визначає права, що є притаманними особам, засудженим до арешту.

Ще одна проблема, на яку потрібно звернути увагу, стосується того, що чинне Кримінально-виконавче законодавство закріплює положення стосовно того, що особи засуджені до арешту відбувають призначене покарання за місцем засудження. Не можемо погодитися із думкою, висловленою І.В. Шинкарьовим стосовно того, що відбування призначеного покарання за місцем засудження є цілком виправданим. Зрозуміло, що з економічної точки зору такий стан речей більш прийнятний для держави, оскільки дає можливість економити державні кошти щодо переміщення засуджених до місця відбування покарання, проте мова іде про життя певної людини, її долю. Загальновизнаним серед вчених-кримінологів є факт позитивного впливу на виправлення засуджених побачень із рідними та близькими, можливість спілкуватися із ним. Хоча ці висновки були зроблені відносно засуджених до позбавлення волі, проте вони цілком можуть застосовуватися і щодо засуджених до арешту, адже людська природа не змінюється і у цьому випадку не має значення вид призначеного кримінального покарання.

Законодавець вказує, що на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. У свою чергу засуджені до позбавлення волі відбувають призначене їм покарання у межах адміністративно-територіальної одиниці за місцем проживання до засудження або місцем постійного проживання родичів засудженого (ст.93 Кримінально-виконавчого

кодексу України). Тож чому засуджені до арешту не можуть відбувати призначене їм покарання у межах адміністративно-територіальної одиниці проживання до засудження або проживання родичів? Тим більше, що досвід європейських країн свідчить на користь такої позиції. Так, у КК Латвії зазначається, що арешт – це короткострокове примусове утримання засудженого в ув'язненні в межах його місця проживання. У Іспанії засуджена особа відбуває покарання у виді арешту у закладах, які максимально наближені до місця її проживання [5, с.116,117].

Потрібно відзначити, що метою покарання є не тільки кара, а й виправлення засудженого. Дослідження вчених-кримінологів доводять суттєвий позитивний вплив побачень із рідним та близькими на виправлення засудженої особи. Проте реалії нашого життя, нажаль складаються таким чином, що матеріальні статки переважної більшості населення, є не досить великими. Відповідно близькі та рідні, друзі та знайомі засудженого до арешту не завжди зможуть відвідати його, якщо місце відбування покарання у виді арешту не збігається із місцем фактичного проживання засудженого. Доволі часто особа проживає у одному регіоні України, а злочин вчиняє у іншому, проте місце відбування покарання у виді арешту обирається відповідно до розташування суду, яким особу засуджено до арешту. Ця теза підтверджується результатами дослідження, проведеного А.М. Авраменко, за його даними у 16,4 % засуджених до арешту, під час відбування цього покарання втрачаються суспільно-корисні зв'язки [6, с.10]. Але чому особи засуджені до арешту у такому разі позбавлені права на побачення? Законодавець передбачає засудження до арешту на строк від 1 до 6 місяців, тобто засуджена до арешту особа, яка відбуває даний вид покарання, у іншому регіоні, не за місцем свого фактичного проживання, не має можливості спілкуватися та бачити своїх рідних та близьких на протязі строку засудження до арешту. Чи може цей факт позитивно вплинути на виправлення засудженої особи? Це питання залишається дискусійним.

Висновки: Отже підсумовуючи вищенаведене можна зробити висновок, що покарання у виді арешту доволі суворим. Єдиною позитивною рисою даного виду покарання є його короткостроковість. В усьому іншому особи, засуджені до арешту, відбувають його у більш суворих умовах ніж, засуджені до позбавлення волі. Потребує свого додаткового вивчення та удосконалення правове становище осіб, засуджених до арешту, адже спостерігається неузгодженість змісту правових норм Кримінально-виконавчого кодексу, які регламентують виконання та відбування арешту.

Доцільно у ч.2 ст.51 КВК України визначити, що на засуджених до арешту поширюються обов'язки, заборони та обмеження, встановлені для засуджених до позбавлення волі, та вилучити посилання, про розповсюдження на них прав, якими користуються засуджені до позбавлення волі.

Окремо у ч.3 ст.51 КВК України визначити права засуджених до арешту, оскільки вони мають свою специфіку, яка обумовлена особливостями відбування покарання у виді арешту, та відрізняються від прав, які встановлені для засуджених до позбавлення волі.

Окрім цього покарання у виді арешту, так само як і покарання у виді позбавлення волі, доцільно відбувати за місцем адміністративно-територіальної одиниці проживання засудженого або його близьких родичів, що сприятиме збереженню соціально-корисних зв'язківки засудженого із суспільством та зменшенню негативного впливу оточення безпосередньо у місці відбування покарання.

Окрім цього, з огляду на реалії сучасного життя, задля попередження виключення засуджених до арешту із інформаційного простору стосовно подій в Україні та світі, пропонується надати їм можливість, так само, як і засудженим до позбавлення волі, користуватися мережею Інтернет, а також на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку). Для реалізації цього права, приймаючи до уваги триваючий на території нашої держави процес створення арештних домів, проектувати арештні дома з урахуванням необхідності існування спеціально обладнаних кімнат для користування комп'ютерною технікою.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : станом на 14 листопада 2016 року. – Х. : Право, 2016. – 258 с.
2. Кримінальний кодекс України : із змінами та доповненнями станом на 25 грудня 2016 року / уклад. та підгот. В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2016. – 308 с.
3. Автухов К. А. Основні теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді арешту [Електронний ресурс] / К. А. Автухов // Університетські наукові записки. - 2013. - № 1. - С. 256-260. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_1_40

4. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : Учебник. – Харьков: Эспада, 2005. – 840с.
5. Шинкарьов Ю. В. Застосування зарубіжного досвіду для удосконалення правової регламентації кримінального покарання у вигляді арешту в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Шинкарьов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2008. - № 40. - С. 111-119. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2008_40_18
6. Авраменко А. М. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 "кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / Авраменко Андрій Миколайович – Дніпропетровськ, 2011. – 18 с.